

ВІДГУК
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
Рассказової Ольги Ігорівни
на дисертацію **Кучер Галини Михайлівни**
«Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах
територіальної громади»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка

Суспільно-економічні та громадянсько-політичні процеси в Україні, зумовлюють необхідність пошуку інноваційних підходів у соціальній роботі з вразливими категоріями населення у контексті забезпечення рівного доступу до гарантованих Конституцією України прав усім громадинам / -кам без виключення, особливо це стосується осіб або груп осіб, яким притаманні ознаки, захищені Конституцією від дискримінації. До соціально вразливих категорій належать ті, хто має обмежені ресурси для самостійного задоволення потреб та реалізації прав у суспільстві, перебуваючи у звичайних умовах, та /або за незалежних від них обставин потрапивши у складні життєві обставини. Усі ці категорії людей потребують соціальної допомоги та підтримки на усіх рівнях, особливо на рівні громади, де безпосередньо складаються умови для задоволення їхніх потреб, відновлення нормальної життєдіяльності. У руслі зазначеної проблематики беззаперечно актуальним та своєчасним є проведене Г. М. Кучер дослідження соціальної роботи із вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади та визначення шляхів її вдосконалення, що не було ще предметом спеціального дослідження.

Дисертація Кучер Г.М. є одним з перших наукових досліджень виконаних на перехресті методологічних концепцій соціальної роботи та соціально-педагогіки, оскільки пронизана сучасним науковим поглядом на процес соціальної роботи з вразливими категоріями населення, основою якої є надання соціальних послуг та, як доводить дослідниця, соціальний захист людини у громаді. Аналіз тексту дисертації та автореферату дає підставу стверджувати, що ступінь обґрутованості наукових положень, висновків і рекомендацій,

сформульованих у дисертації, є достатнім й забезпечується чіткою структурою роботи, що відображає логіку дослідження. За визначеною авторкою послідовністю подання матеріалу у трьох розділах: проаналізовано ступень наукової розробленості проблеми, уточнено поняттєво-категоріальне поле дослідження, виявлено нормативно-правове забезпечення системи соціального обслуговування вразливих категорій населення; визначено стан надання соціальних послуг вразливим категоріям населення в громаді; схарактеризовано механізм децентралізації соціальних послуг в Україні на основі міжнародного досвіду, теоретично обґрунтовано, з опорою на регіональний досвід змістовно розроблено структурно-функціональну модель соціальної роботи із вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади; схарактеризовано інноваційні форми надання соціальних послуг в громаді; наведено результати моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг вразливим категоріям населення. Після кожного розділу дисертації наведено висновки, що відображають отримані результати. Дисертація містить також загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

Наголошуючи на безперечному значення дослідження Галини Михайлівни у напрямі збагачення соціальної педагогіки / соціальної роботи як наукової галузі, підкреслимо, що здобутком дисертаційної роботи є дослідження сутності та етапів соціальної підтримки вразливих категорій населення в територіальній громаді; аналіз міжнародного досвіду надання соціальних послуг та визначення можливості його інтерполації на вітчизняних теренах задля виявлення ризиків та проблемних питань під час створення сучасної системи надання соціальних послуг в Україні, запровадження інноваційних форм соціальних послуг як альтернативи стаціонарним закладам системи соціального захисту населення. На основі аналізу досвіду європейських країн авторкою виокремлено види соціальної підтримки, які варто запозичити для вдосконалення соціальної роботи із вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади: створення «центрів порад»; розвиток системи послуг на засадах самоокупності; створення служб,

що здійснюють медіацію; запровадження платних послуг у соціальній сфері; надання послуги паліативного догляду.

Дослідження стану реформування системи соціальної роботи в Україні дозволило авторці засвідчити, що підвищення ефективності соціальної роботи із вразливими категоріями населення в територіальних громадах доцільно здійснювати шляхом децентралізації управління, посилення ролі місцевого самоврядування, зміни фінансових стимулів та усунення ресурсного принципу фінансування.

Наукові узагальнення стали основою для систематизації досліджуваної діяльності з притаманними їй характеристиками, такими як: відкритість, самовідновлюваність, концептуальність, ґрунтованої на загальних принципах системного підходу тощо. Це забезпечило суттєву методологічну обґрунтованість стрижневої розробки дослідниці – структурно-функціональної моделі соціальної роботи із вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади, яка поєднує чітко визначені та логічно взаємодетерміновані мету, завдання, етапи реалізації, суб'єктів надання соціальних послуг, оновлену мережу закладів соціального захисту.

Авторці вдалося довести, що завдяки реалізації розробленої структурно-функціональної моделі у діяльності єдиного центру соціальних послуг буде забезпечуватися стійкість та збалансованість у наданні таких послуг вразливим категоріям населення в умовах територіальної громади. Зокрема пропоновані авторкою підходи та принципи надання соціальних послуг вразливим категоріям населення, а також інноваційні форми та методи надання соціальних послуг вразливим категоріям населення є безумовним здобутком дисертаційного дослідження.

Відзначимо, що невід'ємною ознакою дисертації є її науково-практична спрямованість. Суттєвим є те, що результат дослідницького пошуку отримав упровадження у регіональну практику соціальної роботи з вразливими категоріями населення, про що свідчить довідка Департаменту соціального захисту населення Черкаської облдержадміністрації і, крім того, був

реалізований в у підготовці майбутніх фахівців з соціальної роботи у лавах Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та поширений у досвіді освітньої діяльності закладів вищої освіти інших регіонів України – Чернігівського національного технологічного університету та Харківської гуманітарно-педагогічної академії, що також засвідчено відповідними довідками. Загалом дослідженням було охоплено понад 15 тис. осіб (діти, молодь, сім'ї, особи з інвалідністю, пенсіонери та інші вразливі категорії населення).

У ході впровадження розробленої структурно-функціональної моделі соціальних послуг на рівні громади власною активністю, наполегливістю, поміркованістю, самовіданістю справі, оптимізмом Галині Михайлівні вдалося значно оптимізувати систему соціального обслуговування повного циклу, що охоплює всі вікові та соціальні групи населення, де основною ланкою визначення потреб населення у соціальних послугах є Управління праці та соціального захисту населення, а надавачем соціальних послуг в адміністративно-територіальній одиниці – Центр соціальних послуг. Соціальною роботою в об'єднаній територіальній громаді, починаючи з етапу виявлення, було охоплено різні категорії осіб: сім'ї (особи), які перебувають у складних життєвих обставинах, люди з інвалідністю, особи без визначеного місця проживання, літні люди та ін. Вивчалися їхні індивідуальні потреби, відповідно до яких здійснювався соціальний супровід, надавалися соціальні та реабілітаційні послуги, розроблялися та реалізовувалися заходи і програми щодо соціального захисту дітей, запобігання бездомності осіб, їх соціальний захист та реінтеграція, соціальний патронаж щодо осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі та багато іншого.

У питанні організації практичної частини дослідження нам імпонує послідовність авторської позиції щодо надзвичайного значення громади у соціальній роботі з вразливими верствами населення, а саме те, що під час експериментальної роботи з упровадження розробленої моделі дослідницею апробувалися різні види взаємодії з територіальною громадою: інформаційно-

роз'яснювальна робота, взаємодія із громадськими організаціями, розробка та упровадження планів щодо соціального благополуччя населення територіальної громади на основі оцінки її потреб, моніторинг задоволеності споживачів тощо. Це дозволило добре вивчити і активізувати громаду, популяризувати пропоновані послуги та забезпечило підвищення статусу соціальної роботи як функціонуючої на місцевому рівні дієвої допомоги та піклування держави про людину.

Гостро потрібною на рівні регіону інновацією стало створення трьох осередків надання медико-соціальних послуг (Будинок ветеранів із відділенням паліативної (хоспісної) допомоги; Будинок Милосердя з відділеннями соціально-медичних послуг та денного перебування; відділення соціальної допомоги вдома), де реалізовано мультидисциплінарний підхід до надання соціальних послуг та платних соціальних послуг. Для якісного адресного надання таких послуг створено такі не традиційні у системі соціального обслуговування але необхідні населенню структури, як: спеціалізоване відділення для обслуговування вдома психічнохворих інвалідів, протезно-ортопедичне відділення, пункт прокату засобів реабілітації, «швидка соціальна допомога», «соціальне таксі»; відділ «Соціальний кошик»; відділення благодійної діяльності; відділення денного перебування тих, хто потребує допомоги.

Позитивне враження справило запровадження дисертанткою в територіальній громаді форм соціально-педагогічних послуг вразливим категоріям населення, які визначаються за віком, і зазвичай не є об'єктом соціально-виховного впливу. Це Університет третього віку «Дивосвіт», клуби за інтересами та за різними напрямами соціально-виховної діяльності, ансамбль «Катюша», які стали духовними осередками спілкування літніх людей. Саме такі форми відображають попередні наукові позиції авторки, зокрема щодо розширення спектру соціальних послуг у сфері дозвілля задля заохочення і активізації вразливих верств населення, що не підпадають під соціально-виховний вплив, а тому їхній потенціал не реалізується у громаді.

Впровадження таких форм забезпечило створення у регіоні соціально-позитивного контенту для усіх категорій осіб, незалежно від віку.

Слід підкреслити і те, що авторці вдалося забезпечити високу якість послуг у сфері реабілітації осіб з інвалідністю, ініціювавши створення Центрів реабілітації, що забезпечують повний цикл реабілітації осіб з інвалідністю від народження до останніх днів життя, де пройшли апробацію інноваційні види соціальних послуг особам з інвалідністю: «Представництво інтересів», «Підтриманого проживання», «Соціальний супровід працевлаштування на робочому місці».

Заслуговує на відзнаку і створення Комплексу надання соціальних послуг бездомним, звільненим та особам із залежностями, клієнтам якого, зокрема, надається можливість вести підсобне господарство, працювати у лікувально-виробничих майстернях, бути задіяними у міні-виробництві, отримувати професійну освіту тобто створені умови для економічної та професійної соціалізації верств населення, які традиційно були виключені з соціально-економічних відносин держави. Наголосимо, що ця ініціатива отримала схвалення і підтримку на Всеукраїнському конкурсі проектів та програм розвитку місцевого самоврядування на реалізацію проекту «Відкриття лікувально-трудової майстерні Центру обслуговування бездомних громадян та осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі», що забезпечило закупівлю нового обладнання задля трудової зайнятості клієнтів Комплексу. Як позитивний регіональний досвід неможна не відзначити й створення будинку нічного перебування (з перукарнею, майстернею з лагодження одягу і взуття, банком одягу і взуття), системи реінтеграції бездомних осіб з відділеннями денного перебування, соціального готелю тощо.

Велику увагу надає авторка оновленню системи соціального обслуговування дітей та молоді, запровадження розробленої нею моделі у громаді забезпечило створення комфортних та безпечних умов для розвитку та самореалізації цієї категорії осіб, а також сприяло підвищенню рівня участі дітей та молоді в ухваленні рішень громади.

Грунтовним та виваженим є комплексний (внутрішній та зовнішній) моніторинговий аналіз отриманих даних та їх графічне оформлення на стор. 179-201, дозволило дослідниці установити зв'язок між отриманими результатами від надання соціальних послуг з ефективністю використання ресурсів територіальної громади, передбачати нові механізми підвищення якості соціального обслуговування, оцінити тенденції щодо потреб у тих чи інших видах послуг.

Практичне значення дослідження підтверджується широкою можливістю використання результатів дисертаційної роботи під час розробки заходів реалізації нормативно-правового, фінансово-економічного та організаційно-функціонального механізмів децентралізації соціальних послуг на регіональному рівні, а також у системі професійної освіти та підвищення кваліфікації соціальних працівників.

Матеріали дисертаційної роботи Кучер Г. М. мають достатній рівень апробації на науково-практичних конференціях, семінарах різних рівнів, а також у 19 одноосібних публікаціях автора, із яких 9 висвітлюють основні наукові результати дисертації, 8 – апробаційного характеру, 2 – додатково відображають наукові результати дисертації.

Загалом поставленні в дисертації завдання знайшли своє відображення та розв'язання в тексті дисертації, концептуальні положення та гіпотеза, що покладалися в основу дослідження, стали визначальними і поступово подавалися протягом усього тексту. Робота містить грунтовний, якісний аналіз отриманих даних, оформленний відповідно до вимог. Зміст автoreферату відповідає основним положенням дисертації.

Оцінюючи дисертаційну роботу Галини Михайлівни в цілому позитивно, вважаємо за необхідне відзначити окремі зауваження та побажання.

1. У п.п. 1.1. при проведенні поняттєво-термінологічного аналізу дослідження, авторці було б варто приділити більшу увагу розкриттю поняття «вразливі категорії населення», порівнявши його зі загальновживаними у теорії і практиці соціальної роботи спорідненими або навіть синонімічними

категоріями – «незахищенні категорії населення», «пільгові верстви населення», «соціальні групи із захищеними ознаками», «людина / родина в СЖО» тощо. Вважаємо, що це було б доречніше, ніж зроблений авторкою у цьому ж підрозділі (сс. 30-36) аналіз відомих у науці категорій «соціальна педагогіка», «соціальна робота», «соціально-педагогічна діяльність», «соціально-педагогічна робота», що подекуди має описовий характер тощо.

2. При обґрунтуванні авторкою нормативно-правового забезпечення системи соціального обслуговування як основної форми соціальної роботи з вразливими категоріями населення в територіальних громадах, варто було б згадати важливий міжнародний документ, руслі якого відбувається вироблення сучасної концепції соціальної роботи в Україні – «Глобальні Цілі сталого розвитку» (2015 р.), а також Національну доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна» (2017 р.), де першою ціллю визначено подолання бідності. Крім того, як базовий вітчизняний документ слід було б вказати Конституцію України і докладно розглянути її положення (наприклад статті 24, 46 тощо), що мають відношення до визначення вразливих категорій населення та сутності їхнього соціального захисту.

3. У висновку до 1 розділу та на стор. 7 автореферату до категорії «вразливі категорії населення» віднесено «жінок, що мають на утриманні інших членів родини, проте мають скромний статок», а також «працюючих осіб літнього віку». Це твердження іде у розріз недискримінаційною соціальною, зокрема гендерною політикою держави, що декларує рівність людей за захищеними ознаками (Конституція України ст. 24), а відповідно слід було б віднести до досліджуваної категорії «жінок / чоловіків, що мають на утриманні...(і далі по тексту)», а також «самотніх осіб літнього віку». Не зовсім коректним, враховуючи особливу увагу держави до дотримання прав людей з ментальними порушеннями та психічними розладами, вважаємо і формулювання «осіб, що вийшли із психіатричних лікарень чи в'язниць», що краще роз'єднати розглянувши категорії «особи, які мають має стійкі ментальні

та/або психічні порушення» «особи, які відбували покарання у виді обмеження або позбавлення волі».

4. На початку другого розділу (с. 67-68) дисертаційного дослідження здобувачка говорить про необхідність розробки і впровадження моделі надання соціальних послуг перехідного періоду, далі наводяться етапи впровадження моделі соціальної підтримки вразливих категорій населення в територіальній громаді, на стор. 118 зустрічається також категорія «модель соціальних послуг». На нашу думку потребує пояснення як ці моделі співвідносяться з обґрунтованою у дослідження структурно-функціональною моделлю соціальної роботи із вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади.

5. Було б доречно звернути увагу на посилення узагальнюючих моментів наприкінці кожного підрозділу, а також подекуди на стилістичне та технічне оформлення результатів власного наукового пошуку.

Висловлені зауваження не заперечують наукового і практичного значення результатів дисертаційного дослідження Г. М. Кучер. Висновки наукової роботи дають підстави визнати, що автореферат і дисертація «**Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади**» відповідають вимогампп. 9, 11, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а її автор **Кучер Галина Михайлівна** заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
та соціальної роботи Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської міської ради

O. I. Рассказова

Підпис О. І. Ресніков
Засвідчує ІРНІУ
Начальник відділу кадрів
« ____ » 20 ____ рік